

Маст. Биљана Гавриловић, асистент
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 339.5:336.717.061(497.11)(091)

DOI: 10.46793/UVP21.1055G

ПРАВНОИСТОРИЈСКИ ПОГЛЕД НА ЗЕЛЕНАШКЕ УСЛУГЕ У СРПСКОМ ПРАВУ*

Резиме

У раду се анализира државна реакција на зеленашке услуге, почев од 30-их година XIX века до Другог светског рата. У време преласка из натуралне у новчану привреду, потреба за новцем је била велика, а како уређеног земљорадничког кредита није било, то се новац једино могао затражити од зеленаша. Захваљујући томе, зеленаши су се богатали, а сељаци пропадали. Због тога, држава почиње предузимати одређене законске мере, најпре у области грађанског, а потом и кривичног права. У Кнежевини и Краљевини Србији, лепеза грађанскоправних мера је била богата, док је кривичноправна реакција државе против зеленашких услуга била скромна. Међутим, стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а услед процеса унификације права, тежиште државног деловања на зеленашке услуге пребацује се са грађанског на кривично право.

Кључне речи: зеленаши, зајам, камата, дуг.

1. Увод

Под појмом *зеленаши* се, првобитно, подразумевао „трговац који откупљује од сељака у бесцење усева на зелено, тј. док су усеви још зелени“. Касније, под појмом *зеленаш* подразумевао се (и данас се подразумева) „зајмодавац који позајмљује слободна новчана средства под условима који су несразмерно гори од банкарских, злоупотребљавајући тренутно тежак финансијски положај зајмотражиоца“.¹

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2021. годину који се финансира из средстава Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Наведено према: Гњатовић, Д., *Зеленаши – први кредитори земљорадника у Србији*, Банкарство, бр. 1-2/2010, стр. 50.

На простору Србије појава зеленашења је „врло старог датума“. Штавише, „она је изгледа онолико стара, колико и реконструкција наше државе“. Јер, „зеленашење као средство за брзо обogaћење јављало се (...) у временима несређених друштвених прилика“.² „Жртве“ зеленаша су, по правилу, били сељаци. Јер, с једне стране, „90% целокупног становништва наше земље живело је од земљорадње“,³ тј. били су сељаци, а, с друге стране, зеленаша су „увек сматрали сељака као најиздашнију краву музару“.⁴ Осим тога, у време преласка из натуралне у новчану привреду, земљораднички кредит још увек није био организован. Због тога, сељак, „кад год би био принуђен да узajмљује, (...) морао се обраћати приватним зајмодавцима, који су по правилу били зеленаша“.⁵ Међутим, како је сељака такво задуживање неретко доводило до просјачког штапа, то је држава, временом, преузимала бригу о сељаку, те је с тога и предузимала законске мере за сузбијање зеленашких услуга, и то како у области грађанског, тако и у области кривичног права.

2. О зеленаштву у Кнежевини и Краљевини Србији

После 30-их година XIX века Србија постаје „рај малих сопственика“; задруга се распада, а из натуралне се прелази у новчану привреду. Међутим, после само пар година тај „рај“, у коме „нема сиротиње“ се извргава у своју супротност. Јер, „без знања и капитала, с примитивним алатима, празнујући из сујевеља преко сто дана у години, не врло раден, јер у задрузи није свикао већим напорима, сељак је једва производио колико му је било најпотребније“.⁶ Стога, сељак је био принуђен „или да продаје што од свог инвентара или да се обрати за кредит тамо где га познају, у својој најближој околини. (...) У селу

² Митровић, В., *Менична неспособност сељака*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 6, Београд, 1921, стр. 428.

³ Јовановић, С., *Политичке и правне расправе I*, Београд, 1932, стр. 87.

⁴ Марковић, С., *Против зеленашких сељачких дугова*, Београд, 1928, стр. 13; Да су за зеленаше уопште сељаци били „најиздашније краве музаре“ најбоље осликава обичај са простора Далмације. Наиме, у Далмацији је био обичај да сељаци повериоцу, зеленашу, осим уговорене добити у новцу дају и дарове. Дарови се нису уговарали писмено, а врло ретко је о њима било речи и у усменом уговарању. Јер, обичај је био да их „дужник доноси господару из милоште или од страха, да га не потјера за дуг судбеним путем. Као дар сељак доноси о Ускрсу или Ђурђев-дану јагње, о Божићу пршут, у јесен пар тука или гусака, више пута у години по пар пилади или кокошака, преко цијеле године јаја и зелени. (...) Знам – истицао је А. Митровић – за неке дужитеље, који су о Ускрсу имали по 500 јагањаца, а о Божићу читаву пирамиду пршута. Тешко је прорачунати, колико је ту било јаја, пилића, кокошака, тука и патака!“ (Митровић, А., *Неколико правних обичаја и појава у северној Далмацији – III Каматништво и кајшишарство*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 3, Београд, 1907, стр. 213.

⁵ Јовановић, С., *нав. дело*, стр. 94.

⁶ *Исто*, стр. 87, 93.

новац је био у рукама појединих личности: дућанџија, механџија и богатијих земљорадника. Први знаци кредита појавили су се у кругу ових људи.“ Међутим, тај кредит је био неповољан – био је „скуп и прескуп“. ⁷ Јер, за те људе, зеленаше, новац је био култ, а „култ новца“ је, речју С. Ђоровића, „искварио нарави, уништио код многих и оно мало племенитости и честитости ако су је имали, те створио од њих гладне и грамзљиве бестије, које се више никад и ничим не могу заситити“. ⁸

Зеленаши и богаташи су сматрали да се сељак задужују „из лакомислености“, да се он не пружа „према губеру него се луксузира“. Међутим, то није било тачно. Сељаци су се, по правилу, задуживали „од беде и невоље, због оскудице, глади и пореског преоптерећења“. ⁹ У том смислу, како сељаци неретко нису имали новца за плаћање пореза развио се „обичај да, како се стане пореза купити“, то „одмах зају по селима шпекуланти са бисагама, па сељацима дају новаца у зајам ... ови шпекуланти вешто знају облигације написати, и ове осигурати“. ¹⁰

Из године у годину немаштина је била све израженија, па је и задуживање сељака постало опште. Сагласно томе, један кмет из златиборског среза, округа ужичког „јавио“ је „Србским Новинама“ да „већ нема села, у коме није по пола фамилије дужно, а много их има и презадужења, те толике фамилије остану на голи равни“. Стога, постављало се питање „из кога пак узрока овај сељачки народ тако опасно страда и пропада? То је отуда, што поскупи интерес на новце, а сељаци као прости људи узимају од лихвоимаца новце, па на дук. ц. плаћају по 5 а негде и више гр. месечно интереса. Овим се они доводе у крило пропасти. Ти лихвоимци ласно дају сељаку новца само кад се увере да он има земље и каквих непокретних ствари, а тим давањем новца лихвоимци се обогатише, а сељачки народ упропасти.“ ¹¹ Дакле, требало је хитно сузбити зеленашење. У супротном, кроз неколико година, зеленаши ће начинити „себи читаве спихилуке, а сељаци ће бити њихови робови и надничари“, упозоравали су људи тог времена. ¹²

Законодавац је најпре покушао да сузбије зеленаштво посредством грађанскоправних норми. Тако, у §601 Српског грађанског законика (1844) било је прописано да „лихва закона опредељује се 6 на сто; уговорити се пак може и до 12 на сто“. Већа камата није могла бити досуђена судским путем. Међутим, постављало се питање шта бива у случају ако се, супртно законској

⁷ Марковић, Ст. Б., *Земљораднички кредит у Србији*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 3, Београд, 1909, стр. 241.

⁸ Ђоровић, С., *Морал у нашем друштву – Једна савремена критика нашег зеленашко – ћифтинског морала с предговором Ивана Суруговог*, Звона, бр. 3, Сарајево, 1920, стр. 8.

⁹ Марковић, С., *нав. дело*, стр. 4, 7.

¹⁰ Наведено према: Ђњатовић, Д., *нав. дело*, стр. 54.

¹¹ *Србске Новине*, бр. 75, Београд, 3. јул 1858.

¹² *Србске Новине*, бр. 26, Београд, 5. март 1857.

норми, уговори камата већа од 12%, с обзиром да је она коју су уговарали зеленаши ишла и до 40, па чак и 220%!¹³ То није било законски регулисано, али се узимало да ако ствар дође пред суд у „таквом случају неће се цео уговор раскинути, него као у франц. Зак. вратиће се онај вишак законске лихве натраг ономе, који је то платио“.¹⁴ Према томе, зеленаш не би претрпео штету, шта више он би могао да задржи оно што му по Законику припада. С друге стране, у Аустријском грађанском законнику је било одређено да „када се изречно или разним замотавањем већа лихва погоди, него што закон дозвољава (уговорити се може без залогe 6%, са залогом 5% §994), да онда по закону лихвоимства цео уговор не важи“.¹⁵ Дакле, аустријско решење је било адекватније од француског у борби против зеленашких услуга. Упркос томе, у Кнежевини Србији је било прихваћено француско гледиште.

Доношењем СГЗ-а зеленашке услуге нису биле сузбијене. Шта више, „кад се видело, како је зеленашење лукративан посао, зеленашити је почео сваки ко је имао новца“. Тако, поред некадашњих дућанџија и механџија, зеленаштвом су почели да се баве и чиновници и кметови. Они су „узимали обично из јавних каса новац под обични интерес, па га давали сељаку на зеленашки“. Осим тога, у једном распису министарства унутрашњих дела (1852) је писало да „поједини чиновници уортачују се са зеленашима да на овај нечовечни начин своје капитале умножавају“.¹⁶ Према томе, зеленаша је било све више, а сељак је постајао све задуженији. Међутим, није то био једини проблем. Наиме, 50-их година XIX века „зеленашење постаје државни проблем“. Тако, у „једном поднеску посланика Светоандрејске скупштине“ писало је „да је ова радња – *зелен* – за народ упропастителна, но то није само с те стране за народ штетно, него се и Суд. Окр. са зеленашким парницама затрпао тако, да од преко 4000 парница, ове ће године само зеленашких имати око 3000“.¹⁷ У истом смислу, на основу извештаја Попечитељства о правосудију од 26. маја 1857. године видело се „да се грађанске парнице врло великом већином односе само на дугове“. Дакле, судови су били затрпани зеленашким парницама. Због тога, у Попечитељству су сматрали да би „парнице због дугова ваљало расправљати и пресуђивати каквим краћим, од општег, за све грађанске парнице прописаним судским поступком одступајућим судопроизводством“, подразумевајући под

¹³ Вид. Гњатовић, Д., *нав. дело*, стр. 50. Дешавало се у пракси да се „ово наређење СГЗ-а изиграва тако што је зајам у новцу приказиван као зајам у кукурузу, уз камату и до 24% за случај неизмирења дуга у року“ (Павловић, М., *Правна европеизација Србије 1804-1914*, Крагујевац, 2008, стр. 199).

¹⁴ Матић, Д., *Објаснењ Грађанског законика за Кнежество србско*. Част 2, Београд, 1851, стр. 816-817.

¹⁵ *Исто*, стр. 816.

¹⁶ Јовановић, С., *нав. дело*, стр. 95; Гњатовић, Д., *нав. дело*, стр. 54.

¹⁷ Павловић, М., *Правна европеизација ...*, стр. 199-200.

тим само парнице о дуговима, који нису замршени.¹⁸ Сагласно том предлогу, у Законнику о поступку судејском у грађанским парницама, од 1860. године, било је прописано кратко суђење по писменим исправама. Међутим, иако је законодавац за свој *ratio legis* имао растерећење судова, од кратког суђења по писменим исправама „бољитак (...) су најпре осетили зеленаши“. Речју, „последња заштита дужника која се налазила у спорости суђења, била је нестала...“. Због тога, „народ који је раније викао на сувише споро суђење, стао је сада викати на сувише брзо“.¹⁹

Законодавац је посредством одређених института штитио сељаке од зеленаша, али и сељаке од њих самих. Тако, како је „сељачки наш народ као мало дете“,²⁰ то је Кнез Милош издао Указ (1836. године) у коме је било прописано да „у варошима на кућу, у којој ко с фамилијом живи, а у селима на кућу, баштину, два вола и краву, нико се задужити не може“.²¹ Другим речима, захваљујући томе што је Кнез Милош увео институт окућја, тј. институт заштите земљорадничког минимума, сељаку и његовој породици обезбеђивала се егзистенција.²² Ипак, и поред своје сврсисходности, до доношења Законика о поступку судском у грађанским парницама, од 1865. године, институт окућја није био чврсто утемељен. Доношењем и дуготрајном применом Законика о грађанском поступку (1865), институт окућја постаје део србијанске правне традиције.²³

¹⁸ *Србске Новине*, бр. 76, Београд, 5. јул 1858.

¹⁹ Павловић, М., *Правна европеизација ...*, стр. 218.

²⁰ *Србске Новине*, бр. 75, Београд, 3. јул 1858.

²¹ Наведено према: Петровић, Ј., *Окућје или заштита земљорадничког минимума*, Београд, 1930, стр. 88.

²² Павловић, М., *Правна европеизација ...*, стр. 223.

²³ Институт окућја је, у §471 тач. 4а Законика о грађанском поступку од 1865. године, а на основу измена и допуна од 1873. године, био регулисан на следећи начин: „Земљоделцу један плуг, једна кола, два вола, или два бивола, или два теглећа коња, кобила са ждробетом до године дана, крава или биволица са телетом односно са биволчетом до године дана, десет оваца, пет свиња, пет коза, мотика, секира, будак, коса и толико хране, колико је за њега, породицу и стоку потребно до нове хране. Поред тога на сваку пореску главу, била она од данка ослобођена или не, ако јој је главно занимање земљоделство, живела она у селу или вароши, пет дана земље, рачунајући дан на 1600 кв. хвата, била земља чиста, под гором, воћем или виноградом, заједно са необратим њеним плодом. Исто тако и кућа са зградама и плацем до једног дана орања“ (Наведено према: Никетић, Г., *Грађански судски поступак Краљевине Србије протумачен одлукама Државног савета и опште седнице и оделења Касационог суда*, Београд, 1914, стр. 190); вид. Павловић, М., *Проблем изједначења закона у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/ Југославији*, Зборник Правног факултета у Загребу, 3-4/2018, стр. 507.

Прва српска банка основана је у Србији 1869. године.²⁴ Али, сељаци од ње нису имали много користи, јер им је недостајала тзв. менична способност. Другим речима, у „Србији, законодавац и ако је дао у §76 Трговачког законика допуштење сваком Србину да се може менично обавезивати, ипак је одмах у идућем §77 учинио изузећа за више редова у друштву“. Тако, малолетници и удовице су могли да се менично обавезују, али под условом да то одобри „законом обележено лице“; док, „сељаци и војници под заклетвом, прости или са чиновима до потпоручника“, нису имали „никакву меничну способност“ и они се нису могли „ни непосредно ни посредно обавезати“. Наиме, сматрало се да је §77 Трговачког законика био још један израз „државне бриге, да се спречи стварање бескућника на селу“. Јер, недостатак меничне способности требало је да утиче, пре свега, на могућност задуживања код зеленаша. Упркос томе, сељаци су се довијали на различите начине, како би дошли до кредита помоћу менице. Тако, сељаци су се на меници потписивали као трговци или шпекуланти, неки од њих су чак и фирме „протоколисали у циљу узимања на себе квалитета трговца“.²⁵ Захваљујући томе што су се потписивали као трговци на меници, сељаци су чинили кривично дело – фалсификовања или преваре, што је пак погодовало зеленашима. Јер, „повериоци зеленаша, искоришћавајући тежак положај сељаков, осигуравају се у свим правцима, да сељаку онемогуће одбрану и доведу га у положај немоћног дужника који мора све да плати, да би очувао бар част и углед“. Другим речима, „и по неком општем мишљењу“ које је владало у „народу, овај страх од кривичне одговорности имао је силан утицај на простодушног сељака, који је постајао сваки даном све већа жртва безочног зеленаштва“.²⁶

Држава се борила против зеленаштва и кривичноправним механизмима. Међутим, такав вид борбе је почео нешто касније него грађанскоправни. Ипак, то није био случај само у Кнежевини Србији, већ и широм Европе. Речју, до 60/70-их година XIX века зеленаштво није имало чврсте окове у сфери кривичног права, штавише неретко се јављала тежња да тамо и где је зеленаштво било инкриминисано да се декриминализује.²⁷

Иницијатива за санкционисање зеленаштва у Кнежевини Србији потекла је од попечитеља правосуђа, 1852. године. Али, Кнез и Савет, као законодавни чиниоци, су сматрали да питање зеленаштва треба оставити само на „простом

²⁴ Гњатовић, Д., *нав. дело*, стр. 56.

²⁵ Под појмом „земљорадника“, којима се према Трговачком законнику одриче менична способност обавезивања, подразумевају се „сељаци, који се ратарским послом занимају“, односно било је потребно „да дотично лице на селу живи (...) и да се бави обделавањем земље“ (Митровић, В., *нав. дело*, стр. 425, 427, 428, 429).

²⁶ Петровић, Ј., *нав. дело*, стр. 189-190.

²⁷ Чубински, М., *Казнено законодавство и економска сфера*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 4, Београд, 1927, стр. 261.

саветовању народа“, што је чињено, пре свега, посредством §601 СГЗ-а.²⁸ Међутим, „просто саветовање народа“ није давало жељене ефекте. Речју, крајем 50-их година XIX века „наступају изузетно рђаве године за сељака“, стање сељака је из године у годину било све горе, штавише изгледало је „скоро очајно“.²⁹ Због тога, било је јасно да се мора учинити нешто више од „простог саветовања“ како би се сељаци заштитили од зеленаша. Стога, доношењем Казненог законика од 1860. године, зеленашење постаје кривично дело. Тако, у §284 Казненог законика је стајало: „Ко чинећи зајам или при другим теретним уговорима прекомерне користи за себе уговори, да се казни у следећим случајевима: 1) кад ко са недораслима или под старатељство стављенима без саизвољења њихових родитеља или старатеља претеране интересе или друге користи у уговору прикривено себи осигура и њих заиста оштети; 2) кад он, да би другу страну преварио, и себи веће користи него што је законом дозвољено прибавио, уговор тако начини, да друга страна право одношење између давања и примања није познавала нити је по стању њеног знања, и увиђавности лако познати могла.“³⁰ Зеленаш се кажњавао новчано, уз обавезу да поврати све користи које је из зеленашког уговора прибавио. Новчана казна, којом се зеленаш санкционисао могла је бити и до три пута већа од онога колико „неправедно прибављене или намерне користи износе“. У случају поврата, зеленаш се кажњавао затвором од три до дванаест месеци“.³¹

Приликом законског дефинисања кривичног дела зеленаштва (лихварства), законодавац из Кнежевине Србије се угледао на европска решења. Конкретно, домаћи законодавац је кривично дело зеленаштва регулисао по угледу на §533 Баденског казненог законика, уз извесне измене у корист зеленаша. Наиме, у Србијиним Казненом законнику није било инкриминисано узимање претеране камате од „лица, која се налазе у нужди или од лакомисленог лица“, док у Баденском јесте. Осим тога, изван сфере кривичног санкционисања у Кнежевини и Краљевини Србији остало је и зеленашење, које се врши у виду заната, а које је иначе било регулисано у Пруском кривичном законнику. Све у свему, сматрало се да је „највећи део зоне зеленашких послова, Србијин

²⁸ Павловић, М., *Правна европеизација ...*, стр. 199; Вид. Кулаузов, М., *Покушаји да се законским путем ублаже последице зеленаштва у Србији XIX века*, Зборник радова: Хармонизација грађанског права у региону, Источно Сарајево, 2013, стр. 121.

²⁹ Јовановић, С., *нав. дело*, стр. 101, 102.

³⁰ Да ли је у конкретном случају било речи о „претераном интересу“ ценило се с обзиром на обичаје места. Дакле, интерес није било „претеран“ самим тим што је прелазило 12% (Живановић, Т., *Кривични (Казнени) законик и Законик о поступку судском у кривичним делима Краљевине Србије С кратким објашњењем (с обзиром на одлуке Касационог суда)*, Београд, 1913, стр. 152-153).

³¹ Вид. §284 Казненог законика од 1860. године.

законодавац оставио неинкриминисаном, дајући тако могућност допунске зараде слабо плаћеном чиновништву“.³²

3. О зеленашима у Југословенској краљевини

По стварању Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца требало је што пре изједначити право у свим крајевима новостворене државе. Јер, затечени правни федерализам изазивао је „врло велике сметње у пословном, економском и правном саобраћају“. Упркос томе, услед „ненормалних парламентарних прилика“ процес унификације права се одужио.³³ Због тога, заштитне мере и институти против зеленаштва из Кнежевине и Краљевине Србије примењивали су се дуги низ година на простору Србије и након 1918. године.

Током 20/30–их година XX века, криза у народу је била све израженија. Тако, речју једног посланика: „Народ је у тешким невољама (...) Није само криза у градовима и код сиротиње, него је она и на селу, код сељака и домаћина, који чине 75-80% читаве наше популације“.³⁴ Осим тога, ни опасност од зеленаша није претерано јењавала. Стога, питање механизма борбе против зеленашења поново је постало актуелно.

Током процеса унификације права у југословенској Краљевини водила се расправа између србијанских и пречанских правника поводом одрживости грађанскоправних института, којима је законодавац, у Кнежевини и Краљевини Србији, штитио сељаке од зеленаша. Тако, Србијанци су, по правилу, били за њихово задржавање, а пречани против њиховог задржавања. У том смислу, приликом доношења Закона о меници, тзв. пречански фронт је сматрао да „србијански сељак није на нижем нивоу од хрватског сељака од пре педест година када му је дата менична способност“. Насупрот томе, србијански правници су се залагали за задржавање правила о меничној неспособности сељака. Јер, „сељаци не познају меничне формалности и нису свесни свих тешких правних последица меничног обавезивања“. Стога, двојица Србијанаца – Несторовић и Митровић – су „упозоравала да ће неограничено менично задуживање довести до тога да читава села потпадну под материјалну зависност каквог сеоског или варошког зеленаша који ће исисавати њихову привредну снагу“. Ипак, и поред основаних аргумената Србијанаца, у

³² Павловић, М., *Правна европеизација ...*, стр. 200; Павловић, М., *Српско право од VII до XX века*, Крагујевац, 2013, стр. 139.

³³ Данић, Д., *Федерализам правосуђа у нашој држави*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 1-2, Београд, 1926, стр. 80, 81.

³⁴ *Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије*, књ. 2, Београд, 1932, стр. 136.

меничном закону од 1928. године сељацима је дата менична способност.³⁵ Дакле, доношењем југословенског меничног закона један од грађанскоправних штитова, иза кога се сељак могао заклонити од зеленаша, је био отклоњен.

Приликом израде југословенског Закона о извршењу и обезбеђењу повела се дискусија о институту окућја. Том приликом, поново се јавила подвојеност мишљења између србијанског и пречанског „фронта“. Јер, Србијанци су били за окућје, а пречани против. Међутим, и овог пута је превагнуло гледиште пречанског фронта, јер у коначном тексту Закона о извршењу и обезбеђењу није било окућја. Али, на основу Уводне уредбе за Закон о извршењу и обезбеђењу, „задржан је постојећи извршноправни партикулатизам у погледу земљорадничких непокретности“.³⁶ Захваљујући томе, сељаци са простора Србије су могли да се, од зеленаша, заклоне за окућје све до Другог светског рата.

Посматрано са кривичноправног аспекта зеленаштво је и у југословенској Краљевини било санкционисано, с тим што је обим инкриминације био шири од оног у Кнежевини и Краљевини Србији. Тако, основни облик кривичног дела зеленашења (лихварства) био је регулисан у §357 Кривичног законика Краљевине Југославије. У њему је стајало да „ко уговори за себе или другога какву прекомерну имовинску корист, искоришћујући тешко имовно стање другог уговарача, његово недовољно схватање, лакомисленост или заблуду о значају закљученог уговора, казниће се строгим затвором најмање месец дана и новчано и губитком часних права“. И покушај је био кажњив. Дакле, био је прихваћен концепт према коме је користољубље (зеленаштво) било кажњиво (само) у случају „прекомерне експлоатације социјално и економски слабијих лица“.³⁷

Како се у пракси често дешавало да зеленаши преносе своју тражбину на друго лице, а ово друго лице даље на треће и тако редом, а све како би се избегла кривична одговорност, то је законодавац прописао да ће се у таквој ситуацији и ова лица (цедент и цесионар) казнити строгим затвором најмање месец дана и новчано и губитком часних права.³⁸ Осим тога, југословенски законодавац је прописао и две квалификоване врсте лихварства, којих није било у Казненом законнику Кнежевине Србије. Тако,

³⁵ Павловић, М., *Проблем изједначења закона ...*, стр. 506.

³⁶ *Исто*, стр. 508; Вид. Петровић, Ј., *нав. дело*, стр. 408-422.

³⁷ Како “тешко имовно стање“ може бити трајног и прелазног карактера, то жртва зеленашења не мора бити сиромашан човек, већ је довољно да је правни посао закључен онда када се он нашао привремено у тешком имовном стању“ (Чубински, П. М., *Научни и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије*, Београд, 1930, стр. 541, 542).

³⁸ Вид. §358 Кривичног законика Краљевине Југославије; Чубински, П. М., *Научни и практични коментар...*, стр. 543.

једну врсту „квалификованог лихварства“ је представљао случај у коме уговарач „иде на то да другог уговарача привредно упропасти“, а другу врсту, случај у коме уговарач „овакво уговарање врши у виду заната“. За обе врсте „квалификованог лихварства“ била је забрањена робија до десет година и новчана казна.³⁹ Штавише, југословенски законодавац је по узору на аустријско-немачког прописао казну и за дела која се „приближавају лихварству, мада нису лихварство“.⁴⁰ У том смислу, у §360 Кривичног законика је стајало: „Ко из користољубља искоришћује лакомисленост или оскудицу искуства малолетника у циљу да овај њему или коме другоме обећа исплату какве новчане своте, или да нешто даде или учини што представља новчану вредност или да обезбеди испуњење такве обавезе, казниће се затвором до две године“. Дакле, југословенски законодавац је санкционисао широку лепезу услуга зеленашке природе, трудећи се да тако изађе на крај са зеленашем – „пауком који исише крв својих жртава“.⁴¹

4. Закључак

Зеленашке услуге имају дугу традицију на простору Србије. У време преласка из натуралне у новчану привреду, како није имало уређеног земљорадничког кредита, зеленашки имају улогу главних кредитора. Међутим, како су зеленашке услуге биле неповољне до те мере да дужника оставе и без крова над главом, држава се умешала. Наиме, најпре је кнез Милош издао Указ (1836), према коме су сељаку и његовој породици „заштићена“ кућа и парче земље од извршења за дуг. Ова заштита земљорадничког минимума, од како је трајно уобличена у Законик у поступку судском у грађанским парницама, од 1865. године, постаје део србијанског правног идентитета. У борби против зеленашења, законодавац је прописао и максимални износ камате код зајма, који се може досудити судским путем. Осим тога, сељацима није дао ни меничну способност. Према томе, законодавац је тежио да одређеним грађанскоправним мерама, пре свега, превентивно делује на зеленаштво. С друге стране, инкриминишући зеленашење од 1860. године, законодавац је, осим превентивно, деловао и репресивно на зеленашење.

Стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца отворено је питање правне унификације. У том процесу, а с обзиром на подељеност мишљења правника са простора Србије и оних преко Саве и Дунава, неке мере против

³⁹ Вид. §359 Кривичног законика Краљевине Југославије

⁴⁰ Није реч о лихварству у §360 Кривичног законика, јер нема уговарања прекомерне имовинске користи, не искоришћава се тешко материјално стање уговарача и није потребан неки формални уговор да би се радило о кажњивом делу из овог параграфа (Чубински, П. М., *Научни и практични коментар ...*, стр. 544).

⁴¹ Исто, стр. 544.

зеленаша, које су важиле у Краљевини Србији су напуштене. Тако, у југословенској Краљевини сељаци су добили меничну способност. С друге стране, током расправе о окућју Србијанци су се грчевито држали своје правне традиције, захваљујући чему су и успели да одрже окућје у важности у своме крају, све до Другог светског рата. Дакле, на уштрб правне унификације, успели су да сачувају делић свог правног идентитета. У сфери кривичног права, југословенски законодавац је поставио шире основе за репресивно деловање, с обзиром да су различити облици зеленашких услуга били кажњиви, а не само онај основни, као у Кнежевини и Краљевини Србији. Према томе, држава је временом, тежиште борбе против зеленашења са грађанскоправног пребацила на кривичноправно деловање.

*Biljana Gavrilović, LL.M., Assistant
Faculty of Law, University of Kragujevac*

LEGAL-HISTORICAL VIEW OF THE USURER SERVICES IN SERBIAN LAW

Summary

The paper analyzes the state reaction to usurer services, starting from the 1830s until the Second World War. At the time of the transition from the natural to the money economy, the need for money was great. Since agricultural loans were not still regulated, the money could only be requested from usurers. Thanks to that, the usurers become richer and peasants perished. Therefore, the state begins to take certain legal measures, first in the field of civil law and after that in the field of criminal law. In the Principality and Kingdom of Serbia, the range of civil law measures was rich, while the criminal law reaction of the state against usurer services was modest. However, with the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, and due to the process of unifications, the focus of the state actions on usurer services is shifted from civil to criminal law.

Key words: *usurer, loan, interest, debt.*

Литература

- Гњатовић, Д., *Зеленаши – први кредитори земљорадника у Србији*, Банкарство, бр. 1-2/2010.
- Данић, Д., *Федерализам правосуђа у нашој држави*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 1-2, Београд, 1926.
- Живановић, Т., *Кривични (Казнени) законик и Законик о поступку судском у кривичним делима Краљевине Србије С кратким објашњењем (с обзиром на одлуке Касационог суда)*, Београд, 1913.
- Јовановић, С., *Политичке и правне расправе I*, Београд, 1932.
- Кулаузов, М., *Покушаји да се законским путем ублаже последице зеленаштва у Србији XIX века*, Зборник радова: Хармонизација грађанског права у региону, Источно Сарајево, 2013.
- Марковић, Ст. Б., *Земљораднички кредит у Србији*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 3, Београд, 1909.
- Марковић, С., *Против зеленашких сељачких дугова*, Београд, 1928.
- Матић, Д., *Објаснењ Грађанског законика за Књажество србско. Част 2*, Београд, 1851.
- Митровић, А., *Неколико правних обичаја и појава у северној Далмацији – III Каматништво и кајшиарство*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 3, Београд, 1907.
- Митровић, В., *Менична неспособност сељака*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 6, Београд, 1921.
- Никетић, Г., *Грађански судски поступак Краљевине Србије протумачен одлукама Државног савета и опште седнице и оделења Касационог суда*, Београд, 1914.
- Павловић, М., *Српско право од VII до XX века*, Крагујевац, 2013.
- Павловић, М., *Правна европеизација Србије 1804-1914*, Крагујевац, 2008.
- Павловић, М., *Проблем изједначења закона у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/ Југославији*, Зборник Правног факултета у Загребу, бр. 3-4/2018.
- Петровић, Ј., *Окуђе или заштита земљорадничког минимума*, Београд, 1930.
- Србске Новине*, бр. 26, Београд, 5. март 1857.
- Србске Новине*, бр. 75, Београд, 3. јул 1858.
- Србске Новине*, бр. 76, Београд, 5. јул 1858.
- Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије*, књига 2, Београд, 1932.
- Ђоровић, С., *Морал у нашем друштву – Једна савремена критика нашег зеленашко – ђифтинског морала с предговором Ивана Суруговог, Звона*, бр. 3, Сарајево, 1920.
- Чубински, М., *Казнено законодавство и економска сфера*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 4, Београд, 1927.
- Чубински, П. Мих., *Научни и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије*, Београд, 1930.